

Ahmet Çelik ve Yaşar Tonta, Düşünce özgürlüğü, bilgi edinme özgürlüğü ve bilgi hizmetleri. *Bilgi Edinme Özgürlüğü* içinde (1-13). Ed. Yaşar Tonta ve Ahmet Çelik. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği, 1996. <http://yunus.hun.edu.tr/~tonta/yayinlar/beozgur.html>

Düşünce Özgürlüğü, Bilgi Edinme Özgürlüğü ve Bilgi Hizmetleri

Ahmet Çelik* ve **Yaşar Tonta***

Giriş

Demokrasi kuramcılarında Montesquieu'ya göre düşünce özgürlüğü en önemli özgürlüktür. Ona göre, "insan, dinamik, yaratıcı ve erdemli bir varlıktır. Fakat bu nitelikler ancak özgür bir ortamda işlerlik kazanır ve gelişir. Özgür olmayan bir ortam, kuşku ve korku da belirsizlik, güvensizlik ve uyuşukluk getirir" (Kavra, 1989: 83). Montesquieu'nun bu görüşleri günümüzde de geçerlidir. Düşüncenin özgürce ifade edilebildiği ortamlarda demokratik kurumlar varlıklarını sürdürmekte ve gelişme olanağı bulabilmektedirler.

Özgür insan, özgürce düşünebilen ve kanaatlerini özgürce ifade edebilen insandır. Bunun ön koşulu da doğru, çarpıtılmamış bilgiye erişim hakkıdır. Bilgi edinme özgürlüğü adını verebileceğimiz bu hakkın yetersiz olduğu ülkelerde kamuoyunun sağlıklı oluşmadığı, demokrasi dışı rejimlerin kitle iletişim araçlarını kullanarak gerçeğe aykırı durumları kendi halklarına benimsettikleri görülmektedir. İşte bu nedenle, bir demokraside düşünce özgürlüğü kavramının temel öncülü, vatandaşların bilgiye - özellikle devlet organlarıncı üretilen bilgiye- erişim hakkıdır.

Günümüzün çağdaş toplumları bilgi edinme özgürlüklerini (ya da haklarını) geniş ölçüde basın-yayın araçları yoluyla kullanmaktadırlar. Onun için basın-yayın özgürlüğünün desteklenmesi kamu yararına. Kitle iletişim araçları yoluyla her türlü haberi öğrenilme ve yayabilme 10 Aralık 1948 tarihli İnsan hakları Evrensel Bildirgesi (md. 19), 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (md. 10) ve 1975 tarihli Helsinki Nihai Senedi ile, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bir hak olarak tanınmıştır.

Son yıllarda İnternet vb. gibi ağların kullanımının yaygınlaşması ile birlikte insanlar duygu, düşünce ve yaratılarını elektronik ortamda da kolayca yayabilme olanağına kavuşmuşlardır. Elektronik bilgilere erişimin kolaylaşması ve yaygınlaşması bilgi edinme özgürlüğüne yeni bir boyut kazandırmıştır. Devlet tarafından üretilen elektronik ortamdaki bilgilere daha kolay erişim olanağı doğmuştur. Fakat aynı zamanda elektronik ortamdaki kişisel bilgilerin (mali bilgiler, sağlık bilgileri vs.) gizliliği ve güvenliği de son derece önem kazanmıştır.

Bu yazıda düşünce özgürlüğü ile bilgi edinme özgürlüğü arasındaki ilişkiye değinildikten sonra, bilgi edinme özgürlüğüyle ilgili belli başlı konular (devlet bilgilerine erişim, gizlilik, elektronik bilgilere erişim, mülkiyet vd.) kısaca özetlenmektedir. Yazının sonunda bilgi edinme özgürlüğü ile kütüphaneler arasındaki ilişki üzerinde de durularak, kütüphanelerin bilgi edinme özgürlüğünün sağlanmasındaki rolü vurgulanmaktadır.

Düşünce Özgürlüğü-Bilgi Edinme Özgürlüğü İlişkisi

Ana Britannica'da (1984, c.7, s.577) düşünce özgürlüğü, "kişinin serbestçe düşünce edinebilme, edindiği düşünce ve kanaatlerden dolayı kınanmama, bunları açıklama ve yayma hakkının dokunulmazlığı" biçiminde tanımlanmaktadır. Günümüzün klasik özgürlüklerinin en önemli esin kaynağı olan 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin 1. maddesinde "İnsanlar hak yönünden özgür ve eşit doğarlar ve özgür ve eşit kalmaya devam ederler" denmektedir. Bildirgenin 2. maddesi ise özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnmeyi doğal bir hak olarak benimsemekte, 10. ve 11. maddelerinde de din, inan düşünce ve düşünceyi açıklama ve yayma hakkına yer vermektedir. Bu ilkeler bazı farklılıklarla çağdaş ülkelerin anayasa metinlerine girmiş, bir bakıma evrensel olarak benimsenmiştir.

Düşünce özgürlüğü ile bilgi edinme özgürlüğü arasında mutlak bir ilişki vardır. Düşünce özgürlüğünün "olmazsa olmazı" (*sine qua non*) bilgi edinme özgürlüğüdür. Yeterli ve doşru bilgi elde edemeyen birey ve toplumların özgür davranamadıkları konusunda yeterince örnek vardır. Bilindiği gibi düşünce özgürlüğünün iki boyutu vardır:

1. Başkalarının görüşlerine özgürce erişebilme,
2. Kendi görüşlerini yayabilme (Woodward, 1990; Turfan, 1995: xiii-xiv).

Görüldüğü gibi, bilgi edinme özgürlüğü başkalarının görüşlerine, bu arada devlete ait bilgilere, erişimi konu edinmektedir. Bilgi edinme özgürlüğünün sınırlandırılıp sınırlandırılmaması konusu, aynen düşünce özgürlüğünde olduğu gibi, önemli bir tartışma konusudur. John Stuart Mill'in öncülüğünü yaptığı bir görüş düşünce özgürlüğünün sınırsızlığını savunurken; buna karşı çıkan görüş, toplum yararı açısından, düşüncenin sınırlanabileceğini ve hatta yasaklanabileceğini öngirmektedir (Woodward, 1990: 3). Türkiye'de de 1982 Anayasası'nın Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti başlığını taşıyan 26. maddesinde, "Herkes. düşünce ve kanaatlerini söz, yazı ve resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir" denilmekte, 13. maddesinde ise "temel hak ve hürriyetlerin Anayasanın özüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlanabileceği" belirtilmektedir.

Tartışma konusu olan özgürlüklerin kısıtlanması değil, bu kısıtlamaların kapsamı ve sınırıdır. Konu ile ilgili olarak Türk Anayasa mahkemesi 1987 yılında verdiği bir kararda şu görüşlere yer vermektedir:

Hiçbir hak ve özgürlük sınırsız olmaz. Hakların ve özgürlüklerin sınırlandırılması, demokrasinin kendi iç dinamiğini ve etkinliğini sağlama ve toplumsal yararlar bakımından mümkündür. Ancak demokrasilerde bu sınırlamanın da mutlaka bir sınırı vardır. Sınırlama hak ve özgürlüğü anlamsız ve göstermelik hale getiremez, hak ve özgürlükleri özünden zedeleyip onu ortadan kaldıracak bir ölçüye varamaz ("Polis Vazife...", 1987: 21).

Tarihsel süreçteki çeşitli örnekler göztermektedir ki kutsal (dinsel) değerler, kamu güvenliği, devleti koruma, kişileri koruma, pornografi vb. gerekçelerle çeşitli ülkelerde düşünce özgürlüğü ve doğal olarak bilgi edinme özgürlüğü sınırlandırılmaktadır (Molz, 1990: 25). Bu kısıtlamaların bazen aşırıya kaçtığı da olmaktadır. Bu konudaki en çarpıcı örnek, bundan bir-kaç yıl önce *The New York Times* gazetesinde de yayımlanan Terry Anderson örneğidir. Ünlü Amerikalı gazeteci Anderson, ABD Bilgi Edinme Özgürlüğü Yasası (1986) gereğince ABD'nin resmi kaynaklarında Beyrut'taki kendi esaret günleriyle ilgili ne tür bilgi ve belgeler bulunduğunu görmek istemiş, ancak Amerikan hükümeti

“teroristlerin mahremiyet haklarının ihlal edilmiş olacağı” gerekçesiyle kendisine bazı belgeleri görme izni vermemiştir!

ABD’de son olarak çıkarılan Telekomünikasyon Yasasında yer alan müstehcenlikle ilgili maddenin Amerikan Anayasasına aykırı olduğu öne sürülmektedir. Bu madde ile kişilerin düşündüklerini özgürce ifade etmelerinin olanaksız hale geldiği, sırf içinde yedi müstehcen sözcükten biri geçtiği için elektronik tartışma listelerinin bazılarının kapatılabileceği söylenmektedir. Hatta yasanın bu maddesine aykırı düşmemek amacıyla bazı tartışma listelerine gönderilen mesajlar otomatik olarak denetlenmektedir. Bu tür bir davranışın kişilerin kendilerini ifade etmelerini engellediği görüşü savunularak bunula ilgili yaşanmış ve çarpıcı bir örnek verilmektedir. Amerikan Beyaz Saray Web sayfasına gönderilen bir mesajda sırf “meme” sözcüğü geçtiği için bu mesaj otomatik olarak elenmiştir. Oysa, daha sonra mesajın meme kanseriyle ilgili olduğu görülmüştür! Bu maddeyi protesto etmek için Internet ortamındaki Web sayfaları bir süre karartılmış ve kamuoyunun dikkati buna çekilmek istenmiştir.

Kısmen de olsa bu ve benzeri kısıtlamalar nedeniyle olsa gerek, ABD’de her yıl 16 Mart günü “Bilgi Edinme Özgürlüğü Günü” olarak kutlanmaktadır.

Devlet Bilgilerine Erişim ve Bilgi Edinme Özgürlüğü

Öte yandan, hükümetler, resmi bilgilere erişimin kısıtlanması, ulusal savunma, kamu düzeni, gizli bilgileri açıklama yasağı gibi düzenlemelerle doğrudan ya da dolaylı olarak bilgi edinme özgürlüğünü kısıtlayabilmektedirler (Gboyega, 1995: 136). Örneğin, ülkemizde 657 sayılı Devlet Memurları Kanununda yer alan “Gizli Bilgileri Açıklama yasağı” kapsamında, devlet memurları kamu görevleri ile ilgili olarak kitle haberleşme araçlarına bilgi ya da demeç veremezler (Gözübüyük, 1995: 172). Bu maddenin halkın haber alma özgürlüğünü büyük ölçüde engellediği açıktır. Oysa, bütçelerinin tamamını veya bir kısmını kamu kaynaklarından sağlayan kuruluşlar (üniversiteler, bakanlıklar, kamu kuruluşları vs.) yönetim kurulu toplantılarını da kamuya açık olarak gerçekleştirmek durumundadırlar. Örneğin, Amerikan vatandaşları Açık Toplantı Yasasına göre, kendi vergileriyle ayakta duran kuruluşların (personelle ilgili konular dışında) yaptıkları toplantıları izleyebilirler. Böyle bir yaklaşım aynı zamanda “saydam devlet” anlayışının da bir göstergesidir.

Kuşkusuz, kamu kaynaklarıyla üretilen bilgilerin dağıtımı ve bu bilgilere erişim konusu da bilgi edinme özgürlüğüyle yakından ilişkilidir. Vatandaşlar kendi ödedikleri vergiler kullanılarak üretilen bilgilere erişim hakkına sahip olmalı ve bu belgelere özgürce erişebilmelidirler.

Devletin resmi bilgi ve belgelerine erişimde iki tür sınırlamadan söz etmek mümkündür. Bazı kamu kuruluşları tarafından yayımlanan kitap ve raporlar *içerik* açısından sadece o kuruluş mensuplarının erişimine açıktır. Dışarıdan gelen kullanıcıların ise ya izin almaları gerekmekte, ya da söz konusu belgelere erişimleri kısıtlanmaktadır.

Öte yandan, gizli olmadığı halde bazı kaynaklara *fiziksel* açıdan erişim, bu bilgileri üreten kuruluşların gerekli önlemleri almamaları ve kolaylık sağlamamaları nedeniyle sınırlanabilmektedir. Örneğin, ülkemizde TBMM tarafından çıkarılan ve *Resmi Gazete’de* yayımlanan yasa ve yönetmelikler herkesin erişimine açıktır. Keza, Yargıtay, Danıştay gibi kurumların aldıkları kararlar da çeşitli yollardan duyurulmaktadır. Ancak bu tür kaynaklara erişim devlet tarafından daha etkin bir biçimde

düzenlenebilir kanısındayız. Örneğin, yasama organınca çıkarılan yasa ve yönetmeliklerin, tutanak dergilerinin Internet aracılığıyla herkesin kullanımına açılmaması için hiçbir teknik neden bulunmamaktadır. Nitekim bu bilgiler özel bir şirket aracılığıyla zaten pazarlanmaktadır. Nedendir bilinmez, tüm vatandaşları ilgilendiren bu tür yasa ve yönetmelikler devlet tarafından ücretsiz olarak daha geniş bir kullanıcı grubuna sunulmamaktadır. Örneğin, bu araştırmayı yaparken Internet aracılığıyla Amerikan Kongre Kütüphanesine bağlanıp Amerikan Temsilciler Meclisi ve Senatosunda “bilgi edinme özgürlüğü” konusunda neler yapıldığını saptayarak, ilgili yasanın (Bilgi Edinme Özgürlüğü Yasası, 1986) ve yasa tasarısının (Elektronik Bilgi Edinmeyi Geliştirme Yasası, 1995) tam metinlerini kolayca kendi bilgisayarımıza aktarabilmıştık. Oysa bir başka araştırma nedeniyle gittiğimiz bir kamu kuruluşunun bilgisayar merkezinden istediğimiz içtihat kararlarından (42) sadece üç tanesini bastırabiliyorduk. Görevliye elektronik ortamdaki bu kararları yanımızda götürdüğümüz bilgisayar disketine aktarıp aktaramayacağımızı sorduğumuzda aldığımız yanıt da ne yazık ki olumsuzdu.

Kamu kaynaklarıyla üretilen ve hiçbir gizliliği olmayan bu tür bilgilere erişimin gereksiz yere kısıtlanmaması ve bu bilgilerin bir an önce Internet aracılığıyla kullanıma açılması gerektiği kanısındayız.

Bilgi Edinme Özgürlüğü ve Gizlilik

İletişim teknolojilerinin gelişmesi ve Internet aracılığıyla bilgilerin bir yerden bir başka yere kolayca aktarılabilmesi elektronik olarak gönderilen mesajların güvenliğini ve gizliliğini de gündeme getirmektedir.

Bu konuda yasalarda ya hiç yaptırım yoktur, ya da yetersizdir. Elektronik iletişim olanaklarını sağlayan işyerleri, çalışanların elektronik posta trafiğini istedikleri takdirde kontrol edebilmektedirler. Açılan davalarda işyerleri haklı görülebilmektedir. Buna gerekçe olarak da bu tür olanakların zaten iş dışı amaçlar için kullanılamayacağı gösterilmektedir.

Yasal kısıtlamalardan kaynaklanan bir başka husus, bilgi edinme özgürlüğü ile özel yaşamın gizliliğinin nasıl bağdaştırılması gerektiğidir. Özel yaşamın gizliliği, kişilerin özel yaşamına ve aile yaşamına müdahalede bulunulmamasını ve saygı gösterilmesini öngören temel bir hak olarak bazı ülkelerde yasal güvence altındadır. Bu durum, doğal olarak ilgili kişiye yönelik bilgilere erişimi kısıtlamaktadır. Ancak politikacılar ve devletin önemli katlarında görev yapanlara bu ilkenin daha esnek bir biçimde uygulanması (yani bu kişilerin toplumdaki gizli-saklı hiçbir şeylerinin olmaması) batılı demokrasilerin benimsediği bir olgudur.

Bilgi edinme özgürlüğü ile gizlilik arasında nazik bir denge vardır. Kişilerin sağlık, eğitim ve mali durumlarıyla ilgili bilgilerin elektronik olarak kolayca edinilebilmesi ne derece bilgi edinme özgürlüğü kapsamında değerlendirilmelidir? Örneğin, yaşam sigortası hizmeti veren firmaların kişilerin sağlık bilgilerine erişebilmeleri bu firmaların verdikleri hizmetleri nasıl etkileyebilir? Bu tür firmalar onulmaz bir hastalığa yakalanma riski olan kimseleri sigorta etme konusunda nasıl davranırlar?

Bir diğer tartışma bilginin paralı olup olmaması konusunda sürmektedir. Bir görüşe göre, “bilgi ticari bir meta niteliği kazanmıştır ve her metanın bir karşılığı vardır; bu yüzden bilgi de paralı olmalıdır.” Karşıt görüştekiler ise bilgilendirme hakkının, bu arada ücretsiz kütüphane ve bilgi hizmetlerinin evrensel

bir hak olduğunu ve bilginin parasız olması gerektiğini öne sürmektedirler. Bu konudaki tartışmalar giderek artmaktadır.

Kütüphanelerde ve bilgi merkezlerinde bulunan kullanıcılarla ilgili özel bilgiler veya tutulan kayıtlar herkese açık mıdır? Bilim, gizlilik ve bilgi edinme özgürlüğü arasındaki ilişkiler nelerdir? Bilgi edinme özgürlüğü ile akademik özgürlük arasında ne tür ilişkiler vardır?

“Düşünsel mülkiyetin korunması” üzerine yapılan tartışmalar da kütüphanecileri ilgilendiren bir başka alandır. Burada da bilgi erişim ile mülkiyet hakkı çatışabilmektedir. Bazı ülkelerde bu konu ile ilgili olarak bağlayıcı düzenlemeler yapılmaktadır.

Elektronik Bilgilere Erişim ve Bilgi Edinme Özgürlüğü

Eğer demokratik bir toplumda düşünceler serbestçe tartışılacaksa insanların bilgiye erişmeleri zorunludur. Entellektüel özgürlük ve bilgi edinme özgürlüğü kütüphanecileri de çok yakından ilgilendirmektedir. Nitekim Amerikan Kütüphane Derneği (ALA) 1982-83 yılında “Bilgiye Özgürce ve Hakça Erişim Komisyonu” kurarak konuyu ayrıntılı olarak incelemiştir. Komisyon tartışmaları sansürden daha çok bilginin yayımı ve bilgiye erişim üzerinde yoğunlaşmış ve bu bağlamda konuya Amerikan Anayasasının televizyon yayınları ve elektronik bilgi iletim sistemlerini de içine alıp almadığı, teknoloji temelli bilgi sistemlerinin vatandaşlar için fiziki, mali, eğitsel ve teknik engeller yaratıp yaratmadığı ve devlet bilgilerinin dağıtımı ve bu bilgilere erişim açılarından yaklaşılması (Eaton, 1990: 112). Adı geçen Komisyonun raporu 1986 yılında yayımlanmıştır (American Library Association, 1986). Rapor devletin ürettiği bilgilere erişim konusunda güçlü yorumlar içermekte ve sürekli bir bilgi okumaz-yazmazlar alt sınıfı yaratmanın ulusal çıkarlara uygun olmadığı not edilmektedir. Dahası, geleneksel ya da elektronik formattaki bilgi kaynaklarına erişimi sınırlanan kimselerin gerçek anlamda modern demokratik topluma ve serbest pazar ekonomisine tam ve etkin olarak katılım fırsatının ellerinden alındığı vurgulanmaktadır. Bazı devlet bilgilerinin sadece elektronik ortamda erişilebilir olmasının, çok uzun süreden beri derleme kütüphaneleri yoluyla vatandaşların devlet bilgilerine erişimini sağlayan ve böylece toplumsal bir işlevi yerine getiren kütüphaneler için de bazı sonuçlara yol açacağı öngörülmektedir (Eaton, 1990: 117).

Elektronik bilgilere erişim konusunda Amerikan Kütüphane Derneği çalışmalarına devam etmiş ve son olarak Kütüphane Hakları Bildirgesini elektronik bilgilere, hizmetlere ve bilgi ağlarına erişim açısından yorumlamıştır (bkz. Ekler). 24 Ocak 1996 tarihinde ALA Konseyi tarafından kabul edilen bu yorumda, kütüphane ve kütüphanecilerin varlık nedeninin, “düşüncenin kaydedildiği format ve teknoloji ne olursa olsun bir düşünceyi tanımlama, düzenleme, hazırlama ve erişimi sağlamakla bu hakların kullanımını kolaylaştırmak olduğu” vurgulanmaktadır. Öte yandan, evrensel bir bilgi köyünde yaşadığımız halde, pek çok kişinin ekonomik koşullar, teknolojik olanaklar ve alt yapı farklılıkları yüzünden elektronik kaynaklara erişemedikleri, bunun da insanların “bilgiye sahip olanlar” ve “bilgiye sahip olmayanlar” (information “have’s” and information “have nots”) şeklinde iki sınıflı bir toplum yaratacağından endişe edilmektedir.

Elektronik bilgi edinme özgürlüğü: Halen Amerikan Kongresinde Senatör Patrick Leahy’nin desteklediği “Elektronik Bilgi Edinmeyi Geliştirme Yasası” tasarısı gündemdedir. Bu yasa tasarısı, ABD’de ilk kez 1966’da çıkarılan ve 1974 ve 1986’da bazı değişiklikler gören Bilgi Edinme Özgürlüğü

Yasasındaki maddelerin kapsamına elektronik bilgileri de sokmaktadır. Örneğin, tasarıda elektronik formda yayımlanan kamuya ait bilgi ve belgelerin de dizinlenmesi ve kamunun yararına sunulması zorunlu hale getirilmektedir. Elektronik bilgi edinme özgürlüğünün yasal düzenlemeye kavuşturulması konusundaki çalışmalar sürdürülmektedir.

Bu kesimde elektronik bilgilere erişim ile bilgi edinme özgürlüğü üzerinde durduk. Ancak konuyu daha da genelleştirecek olursak, teknolojinin, özellikle bilgisayar ağları yoluyla elektronik bilgilere erişiminin bilgi edinme özgürlüğü üzerine etkilerinin derinlemesine incelenmesi gerektiğini söylemek mümkündür. Teknolojiye dayalı bilgi sistemlerinin vatandaşlar için oluşturduğu fiziksel, maddi, eğitimsel ve teknik engeller oluşturup oluşturmadığı ve varsa bunların neler olduğu araştırılmalıdır.

Düşünce Özgürlüğü, Bilgi Edinme Özgürlüğü ve Kütüphaneler

Olsen (1994: 32) Cornell Üniversitesi Albert Mann Kütüphanesindeki elektronik kütüphane kurma çalışmaları bağlamında düşünce özgürlüğü ile bilgi erişim özgürlüğü arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamaktadır:

Düşünce özgürlüğünün temeli, bilgiye erişim özgürlüğüdür. Bu olmaksızın ne özgür araştırma, ne gerçeğin izlenmesi, ne de bilimin ilerlemesi gerçekleşebilir. Üniversitede akademik topluluğun her üyesinin bilgi edinme özgürlüğünü ve bilgiyle ilgili tüm görüş açlarına erişimi garantileyen kurum kütüphanedir. Bu erişim özgürlüğünü sağlama ve koruma kütüphaneye yol gösteren idealdir.

Bu idealin izlenmesinde kütüphane şunları garanti eder:

Tüm kayıtlı bilgiler içeriğine önyargısızca yaklaşarak herkese sunulmalı;

Erişimi kısıtlanmaksızın ve ayırım yapmadan bilgi herkese eşitçe sunulmalı;

Kullanıcının kişilik hakları korunmalı, bireyler toplumca benimsenmeyen görüşleri izlemekte özgür olmalı ve ne okudukları açıklanmamalıdır;

Kullanıcıların ne yaptıklarıyla ilgili olarak bir kanaat, düşünce ileri sürülmemeli ve etkide bulunulmamalıdır.

Bilgi edinme özgürlüğü ile ulusal bilgi politikaları arasındaki ilişkiler üzerinde bu zamana dek pek durulmamıştır. Ancak ulusal bilgi politikalarında bilgi edinme ile ilgili konulara yer verilmesi gerekmektedir. Bilgi edinme özgürlüğü veya sansürle ilgili konuların özelde profesyonel kütüphanecileri, genelde bilgi hizmetlerini hangi yönleriyle ilgilendirdiği ayrıntılı olarak irdelenmelidir (Kızılkın, 1988; Sağlamtuğ, 1991). Örneğin, kütüphanelerin yayın seçme politikaları ile bilgi edinme özgürlüğü arasında ne tür bir ilişki söz konusudur? Kütüphanelerde ve bilgi merkezlerinde bulunan kullanıcılarla ilgili özel bilgiler veya tutulan kayıtlar herkese açık mıdır? Yakın geçmişte yaşanan bir olayda, Amerikan Haber Alma Ajansı CIA'nın, kütüphane kullanıcılarına ilişkin kayıtları incelemek istemesi büyük tartışmalar yaratmıştır. Bilim, gizlilik ve bilgi edinme özgürlüğü arasındaki ilişkiler nelerdir? Bilgi edinme özgürlüğü ile akademik özgürlük arasında ne tür ilişkiler vardır? Hakemli dergilere gönderilen, ancak yayımlanması şu veya bu nedenle uygun bulunmamış makaleler kişilerin bilgi yayma ve dağıtım ile bilgi edinme özgürlüğünü nasıl etkilemektedir?

Bu bağlamda derleme yasaları ile bilgi edinme özgürlüğü arasındaki ilişkilere de kısaca değinmekte yarar görüyoruz. Bilindiği gibi, derleme yasalarının temel amaçlarından bir tanesi de, vatandaşların, bir ülkede üretilen bilgilere ve yayımlanan kitap ve dergilere kolayca erişimine olanak sağlamaktır. Belli kütüphaneler (Milli Kütüphane, Meclis Kütüphanesi, vd.) tarafından toplanan derleme nüshaları kullanıcıların hizmetine sunulmaktadır. Böylece, dolaylı yoldan da olsa, halkın bilgi edinme özgürlüğü bir dereceye kadar sağlanabilmektedir.

Ancak, ne yazık ki, derleme yasasının uygulanmasından kaynaklanan bazı sorunlar nedeniyle kütüphanelere düzenli olarak ulaşması gereken nüshalar, yerine ya hiç ulaşmamakta ya da zamanında ulaşmamaktadır. Öte yandan, bazı nedenlerle derleme nüshaları yayımlanmalarından ancak üç-dört yıl geçtikten sonra duyurulabilmekte ve okuyucu önüne çıkarılabilmektedir. Bu da vatandaşların, bu tür bilgilere zamanında erişememelerinden dolayı bilgi edinme özgürlüklerinin kısıtlanmasına yol açabilmektedir. Derleme yoluyla derme geliştiren kütüphanelerimizin konuya bir de bu açıdan yaklaşarak bir an önce vatandaşların zamanında bilgi edinmelerine olanak veren sistemler kurmalarında büyük yarar vardır.

Sonuç

Düşünce özgürlüğünün temel koşulu olan bilgi edinme özgürlüğü ile ilgili tartışmalar sürmektedir. Batılı demokrasilerde bilgi edinme özgürlüğü büyük ölçüde garanti altına alınmış, bu toplumlarda kişi haklarının korunması ön plana çıkmaya başlamıştır. Önemli sayıda ülkede ise bilgi edinme özgürlüğü çok yetersiz düzeyde gerçekleşebilmiştir. Demokrasi ile doğrudan ilintili olan bu özgürlüğe gereken önemi vermek çağdaş devletlerin vazgeçilmez görevidir. Çünkü bilgi edinme özgürlüğü düşünce özgürlüğünün, düşünce özgürlüğü de demokrasinin temel kaynağı ve güvencesidir.

Kaynaklar

Bu yazıda bilgi edinme özgürlüğü konusuna belli başlı birkaç yönüyle değindik. Ancak bilgi edinme özgürlüğü çok boyutlu bir konu olduğundan, bir bildiri çerçevesinde konuyu bütün yönleriyle ele almak hemen hemen olanaksız görünmektedir. Bu bakımdan, bu bildiriye sözünü edemediğimiz, ancak konuyla ilgilenenlerin başvurmak isteyebilecekleri kısa bir kaynakça hazırladık. Bu kaynakçada yer alan çalışmalar konunun ne denli önemli olduğunu açıkça göstermektedir kanısındayız.

1995 yılında yapılan XXXI. Kütüphane Haftasının ana teması “Düşünce Özgürlüğünün Olmazsa Olmazı: Bilgi Edinme Özgürlüğü” idi. Gerek Kütüphane Haftası için düzenlenen etkinliklere hazırlanmak, gerekse bu yayın için kullanmak amacıyla geniş bir literatür taraması gerçekleştirdik. Aşağıdaki kaynaklardan da görüleceği gibi, bilgi edinme özgürlüğü oldukça “sıcak” bir konu. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde konunun hemen hemen her yönüyle (düşünce özgürlüğü, sansür, okuma özgürlüğü, özel yaşamda gizlilik, resmi kayıtların gizliliği, vd.) ilgili kitap ve makaleler yayımlanmış. Bizde ise bilgi edinme özgürlüğü konusundaki yayınlar yok denecek kadar az. *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, *İnsan Hakları Yıllığı* gibi dergilerin yanı sıra birçok kaynak kitabı da gözden geöirmemize karşın konuyla doğrudan ilgili yazılara pek rastlayamadık. Bulabildiğimiz konuya en yakın makalenin başlığı “Yönetimde Açıklık-Gizlilik Bilgi Alma Hakkı” idi.

Aşağıdaki kaynakça kapsayıcı (exhaustive) olmayıp, son derece seçmeci davranılarak hazırlanmıştır. Amaç, listelenen kaynakların çeşitliliğinden de anlaşılacağı üzere, konunun ne kadar kapsamlı olduğunu ortaya koymaktır. Bilgi edinme özgürlüğü konusunda Türkçe literatürde de bu denli ayrıntılı çalışmalar yapılmasına bir nebze katkıda bulunur umuduyla bu kaynakçayı koymayı uygun gördük.

Referanslar ve Kaynakça

Adler, Allan. (1987). *Using the Freedom of Information Act : a step by step guide*. Washington, D.C. : American Civil Liberties Union Foundation.

Aliefendioğlu, Yılmaz. (1991). "Temel hak ve özgürlükler açısından anayasa yarfısı", *Amme İdaresi Dergisi* 24(3): 101-107.

American Library Association. Commission on Freedom and Equality of Access to Information. (1986). *Freedom and equality of access to information : a report to the American Library Association / Commission on Freedom and Equality of Access to Information*; Dan M. Lacy, chair. Chicago : ALA.

Barnes, Trevor. (1980). *Open up!: Britain and freedom of information in the 1980s*. London: Fabian Society.

Bell, Robin and Helen Watchirs. (1988 December) *Freedom of information : the commonwealth experience Australian Journal of Public Administration* 47(4).

Biggs, M. (1990 Summer-Fall). "The impact of peer review on intellectual freedom," *Library Trends* 39(1-2): 145-167.

"Bill of Rights and Responsibilities for Electronic Learners," (May-June 1993). *EDUCOM Review* 28(3): 24-27.

Bloch, S. et al. (1994 December 5). "Can patients safely read their psychiatric records - implications of freedom of information legislation," *Medical J. of Australia* 161(11): 665-666.

Bowron, A. (1989 September 1). "Freedom to Read," *Canadian Library Journal* 114(14): 221-221.

Brady, Patricia. [1991]. *The tension between Freedom of Information and Privacy Protection Acts for State Departments of Motor Vehicles*. Charlottesville, Va.: Virginia Transportation Research Council.

Braunstein, Y.M. (1990 Summer-Fall). "Resolving conflicts between information ownership and intellectual freedom," *Library Trends* 39(1-2): 126-131.

Buschman, J. (May 1994). "Librarians, self-censorship, and information technologies," *College and Research Libraries* 55(3): 221-228.

Casey, William L. et al. (1983). *Entrepreneurship, productivity, and the Freedom of Information Act : protecting circumstantially relevant business information*. Lexington, Mass.: Lexington Books.

Cate, F.H. et al. (1994 Winter). "The right to privacy and the publics right to know - Central purpose of the Freedom of Information Act," *Administrative Law Review* 46(1): 41-74.

"Düşünce özgürlüğü". (1984). *Ana Britannica*. İstanbul: Ana Yayıncılık.

Eagles, Ian et al. (1992). *Freedom of information in New Zealand*. Auckland; New York: Oxford University Press.

Eaton, N.L. (1990 Summer-Fall). "Freedom and equality of access to information - The Lacy Commission Report," *Library Trends* 39(1-2): 111-125.

"Electronic Freedom of Information Improvement Act of 1995." (1995 July 28). (S. 1090; 104th Congress, 1st Session, (Yasa tasarısının elektronik kopyası Kongre Kütüphanesi kataloğundan edinilebilir (telnet://locis.loc.gov).

Emerging democracies and freedom of information. (1995). Ed. by Barbara Turfan et al. London: The Library Association.

Feinberg, L.E. (1989). "Managing the Freedom of Information Act and Federal information policy," *Government Information Quarterly* 6(4): 345-363.

Freedom of information and expression in Australia: a commentary by Article 19 on the report submitted to the United Nations Human Rights Committee by the government of Australia. (1988). [London] : Article 19 Research Information Centre on Censorship.

Freedom of information and expression in Ecuador : a commentary on the report submitted to the Human Rights Committee by the government of Ecuador. (1989). [London] : Article 19 Research and Information Centre on Censorship.

Freedom of information and expression in Guinea. (1989). [London, U.K.] : Article 19 Research & Information Centre on Censorship.

Freedom of information and expression in Hong Kong : a commentary by Article 19 on the report submitted to the Human Rights Committee by the government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. (1988). [London] : Article 19.

Freedom of information and expression in Iraq : a commentary by Article 19 on the report submitted to the United Nations Human Rights Committee by the Government of the Republic of Iraq. London : Article 19 Research and Information Centre on Censorship,

Freedom of information and expression in Japan: a commentary on the report submitted to the Human Rights Committee by the Government of Japan. (1989). [London, U.K.] : Article 19.

Freedom of information and expression in the Central African Republic: a commentary by Article 19 on the report submitted to the United Nations Human Rights Committee by the government of the Central African Republic. (1989). [London] : Article 19 Research & Information Centre on Censorship.

Freedom of information and youth. (1986). Jana Varlejs, editor. Jefferson, N.C. : McFarland.

Freedom of information trends in the information age. (1986). Edited by Tom Riley and Harold C. Relyea. London, England ; Totowa, N.J. : F. Cass, 1983. *The information needs of a democratic society : proceedings of the Twelfth Annual Colloquium on Intellectual Freedom*. Los Angeles: University of California, Los Angeles, Graduate School of Library and Information Science.

Gboyega, Banjo. (1995). "Freedom of information in Nigeria", in (Emerging..., 1995: 135-143).

Gözübüyük, Şeref. (1995). *Yönetim hukuku*. 8. bası. Ankara: Turhan Kitabevi.

Grade, M. (1994 May-June). "The state of the nation (Freedom of information and the freedom of secrecy in Britain," *Index on Censorship* 23(1-2): 207-213.

Hazell, R. (1989 Summer). "Freedom of information in Australia, Canada and New-Zealand," *Public Administration* 6(2): 189-210.

Information, freedom of access and perestroika [teleconference videocassette]. (1990). Riverside, Calif. : U.C. Riverside Media Resources.

Intellectual freedom manual. (1989). Compiled by Office for Intellectual Freedom of the American Library Association. Chicago: ALA.

Kaboğlu, İbrahim. (1993). "Düşünce özgürlüğü (Avrupa ölçütleri ve Türkiye). *İnsan Hakları Yıllığı* 45-53.

Kavra, Erol. (1989). "Montesquieu ve de Tocqueville'e göre demokrasi ve temel güvenceleri", *Amme İdaresi Dergisi* 22(3): 75-83.

Kızılkın, Zafer. (1988) "Düşünce özgürlüğü ve kütüphanecilik", *Türk Kütüphaneciliği* 2(4): 159-165.

Mankekar, D. R. (1981). "Whose freedom? Whose order?: a plea for a new international information order by Third World. Delhi : Clarion.

Milevski, S.N. (1990 Summer-Fall). "Federal policy-making and national security controls on information," *Library Trends* 39(1-2): 132-144.

Molz, R. Kathleen. (1990). "Censorship: current issues in American libraries," *Library Trends* 39(1-2): 18-35.

"Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu Kanuna bazı maddelerin eklenmesi hakkında 3233 sayılı Kanun'un iptali istemine ilişkin kararı" (Anayasa Mahkemesi Kararı) *Resmi Gazete* 14 Ağustos 1987 (No. 19544).

"Political barriers to information access," (Special issue). (1983). *Special Libraries* 74(4).

Olsen, Jan. (1994). "Introduction", *Library Hi Tech* 12(3): 32-37.

Protecting works of fact : copyright, freedom of expression, and information law. (1991). Editors and contributors, Egbert J. Dommering ... [et al.]. Deventer; Boston: Kluwer Law and Taxation Publishers.

Riley, T.B. and D. Goldberg (1993). "First Freedom of Information Conference - Hungary," *Government Information Quarterly* 10(3): 365-368.

Sağlamtuç, Tülin. (1991). "Kütüphanecilik açısından düşünce özgürlüğü ve sansür", *Türk Kütüphaneciliği* 5(3): 93-99.

Sarkaria, R. S. (Ranjit Singh). (1991). *Freedom of information and official secrecy*. Bhopal : Makhanlal Chaturvedi Rashtriya Patrakarita Vishwavidyalaya.

Threats to freedom of information. (1985). Washington, D.C. : Media Institute.

Tilson, J.L. (1993 May). "Freedom of information acts - invaluable resources," *Trial* 29(5): 43-46.

Timberlake, L. (1989 July-August). "Freedom of information on the environment," *Index on Censorship* 18(6-7): 6-7.

Turfan, B. (1995). "Introduction" in (Emerging..., 1995: xiii-xiv).

Wilson, Des. (1984). *The Secrets file: the case for freedom of information in Britain today.* Foreword by David Steel. London; Portsmouth, N.H.: Heinemann Educational.

Woodward, Diana. (1990). "A framework deciding issues in ethics". *Library Trends* 39(1-2): 8-17.